Lieke Holdinga (a), Jeroen Steenbakkers (b) & Jacqueline Evers-Vermeul (c)
(a) Rijkuniversiteit Groningen
(b) Hogeschool Windesheim
(c) Universiteit Utrecht
Contact: c.c. holdinga@rug.nl
j.steenbakkers@windesheim.nl

Genredidactiek in de lerarenopleiding

1. Inleiding

In het onderwijsveld en de wetenschap wordt volop bepleit om bij alle vakken (taal) bewust te werken aan lees- en schrijfonderwijs. Dit vereist wel dat leraren van alle vakken weten hoe ze hier invulling aan kunnen geven, en dus dat lerarenopleidingen hen hierop voorbereiden. Wij bepleiten om te investeren in genredidactiek. Dit is een beproefde aanpak die leerlingen helpt om in vaklessen goed (te leren) lezen en schrijven.

In deze bijdrage concretiseren we vanuit wetenschappelijke literatuur wat genres zijn en hoe genredidactiek een rol kan spelen binnen de lerarenopleiding. We doen dat vanuit wetenschappelijke literatuur en onze ervaringen tijdens een ontwerponderzoek in de lerarenopleiding Geschiedenis aan de Hogeschool van Amsterdam en de lerarenopleiding Nederlands aan de Hogeschool Windesheim. Dit ontwerponderzoek is onderdeel van het onderzoeksproject 'BRUG: bewuste geletterdheid door het curriculum heen', waarin we werken aan de implementatie van en onderzoek doen naar genredidactiek in het voortgezet en hoger onderwijs.

2. Genres en genrekennis

Teksten zijn er in allerlei vormen. Groepen teksten die veel kenmerken gemeenschappelijk hebben, noemen we genres (Spooren & Stukker 2023). Teksten binnen een specifiek genre hebben een gedeeld communicatief doel dat contextafhankelijk is. Uit dat doel vloeien overeenkomstige kenmerken voort, zoals een vergelijkbare inhoud en structuur, gedeeld taalgebruik en een herkenbare lay-out.

Genrekennis is belangrijk, zowel binnen als buiten de schoolmuren. Kennis over dit soort genres helpt je om te functioneren in de maatschappij. Veel generieke genres, zoals nieuwsberichten, recepten of columns, kom je immers vrijwel dagelijks tegen. Daarnaast zijn er genres die in specifieke contexten zoals werk of studie van belang

zijn. Om de gebruiken in dergelijke contexten of discipline te begrijpen, moet je die genres beheersen (Shanahan & Shanahan 2012). Zo zijn binnen lerarenopleidingen algemenere genres te herkennen, waaronder stagereflecties en onderzoeksverslagen, maar daarnaast heeft elke lerarenopleiding ook te maken met vakspecifieke genres (Goldman e.a. 2016). Aan welke genres precies aandacht wordt besteed, zal dus verschillen per discipline. Bij Nederlands kan het bijvoorbeeld nuttig zijn om literaire genres te behandelen (denk aan het korte verhaal) of zakelijke genres (denk aan een column). Bij Geschiedenis kan aandacht worden besteed aan vakspecifieke genres, zoals de historiografie.

3. Nut van genrekennis

Voor studenten is kennis van genres op twee manieren nuttig. Ten eerste draagt het bij aan hun eigen bewuste geletterdheid (Meesterschapsteam Nederlands 2021): genrekennis helpt studenten beter begrijpen hoe teksten in verschillende contexten functioneren, wat hun eigen lees- en schrijfvaardigheid vergroot. Dat kan gaan over generieke genres, zoals een betoog, maar ook over vakspecifieke genres, zoals een historische biografie bij Geschiedenis.

Daarnaast kunnen bewust geletterde leraren(-in-opleiding) bijdragen aan de bewuste geletterdheid van hun leerlingen. Ze kunnen hun genrekennis immers benutten in eigen lessen. Hierbij is het echter ook van belang dat zij kennis en vaardigheden opdoen over genredidactiek en hoe ze die gericht kunnen toepassen op hun schoolvak.

4. Genredidactiek

Op basis van literatuurstudie hebben we binnen het BRUG-consortium vijf ontwerpprincipes opgesteld, waarop we genredidactisch onderwijs baseren.

1. Maak studenten vertrouwd met de begrippen om over genres te praten en ermee te werken als ze teksten lezen, schrijven, analyseren en bekritiseren. Doe dit door via expliciete instructie en modeling in samenhang aandacht te besteden aan:

    a. het communicatieve doel van genres;
    b. hun sociale setting en gebruikscontext;
    c. inhoudelijke conventies van genres;
    d. vormconventies op het gebied van structuur, taalgebruik en lay-out.

2. Maak studenten bewust van variatie tussen en binnen genres: er zijn zowel conventies als keuzes als je in een specifieke context schrijft. Gebruik hiervoor meerdere

voorbeeldteksten. Kies daarnaast activiteiten die studenten stimuleren om te reflecteren op overeenkomsten en verschillen tussen teksten.

3. Benadruk de communicatieve effectiviteit van teksten door lezen en schrijven te verbinden. Doe dit door:

   a. leerlingen in dezelfde genres te laten lezen en schrijven;
   b. leerlingen bij leestaken oog te laten hebben voor de schrijver en bij schrijftaken voor de lezer;
   c. leestaken in te bedden in schrijftaken of schrijftaken in te bedden in leestaken.

4. Leer studenten hun genrekennis strategisch inzetten als ze lezen en schrijven. Laat ze daartoe:

   a. vooraf communicatieve doelen stellen (bij schrijven) of achterhalen (bij lezen);
   b. tijdens het proces hun formuleerkeuzes, lees- en/of schrijfwerkwijze monitoren, evalueren en, waar nodig, aanpassen.

5. Verbind werken met genres met vakinhoud en vakspecifieke denk- en redeneervaardigheden. Gebruik hiertoe taken die aansluiten bij werkwijzen binnen het vakgebied en laat studenten verschillende bij het vak passende genres lezen en schrijven.

In ons ontwerponderzoek is in beide tweedegraadslerarenopleidingen een vak herontworpen volgens bovengenoemde principes. De principes komen hierbij op twee manieren terug. Ten eerste worden ze expliciet onderwezen, opdat studenten deze principes in hun eigen onderwijs leren toepassen. Ten tweede passen de lerarenopleiders ze zelf toe; de principes bepalen de keuze van concrete teksten, instructie- en werkvormen en toetsing in de ontwikkelde vakken voor de lerarenopleidingen Geschiedenis en Nederlands.

Enerzijds krijgen studenten op deze manier een goed voorbeeld van de manier waarop ze genredidactiek kunnen toepassen binnen hun schoolvak. Anderzijds halen studenten meer uit lees- en schrijftaken doordat ze zelf lessen ondergaan waarin genredidactiek wordt toegepast, waarbij ze geregeld teksten lezen en schrijven.

5. Opbrengsten

Een eerste belangrijke opbrengst van dit ontwerponderzoek was de inventarisatie van genres binnen de opleiding als geheel. In beide opleidingen bracht deze verkenning aan het licht dat bepaalde genres oververtegenwoordigd waren in het programma, terwijl andere genres onderbelicht bleven. Bij de lerarenopleiding Nederlands schreven studenten in alle jaren veel visiestukken en standpuntbepalingen. Ze schreven veel

minder informatieve teksten, zoals een speech aan de ouders van hun leerlingen over het lees- en schrijfonderwijs bij het schoolvak Nederlands. Het aannemen van zo'n helikopterview draagt bij aan balans in het curriculum.

Aan de hand van de vijf ontwerpprincipes is er binnen de lerarenopleidingen een nieuwe lees- en schrijfdidactiek ontwikkeld voor genres die nog niet (veel) voorkwamen. Bij de lerarenopleiding Nederlands is een vak herontworpen waarbij het lezen en schrijven van zowel literaire als zakelijke teksten centraal stond. Hierbij werd ruimte ingebouwd voor genres als korte creatieve verhalen, een speech voor collega's en een antwoord op een klacht van ouders.

In de lerarenopleiding Geschiedenis is een vak 'historisch denken' verrijkt met het lezen van verschillende handboekteksten en opdrachten waarbij *peer*feedback een belangrijke rol speelde. Hierbij werd ruimte gecreëerd voor verdieping van het 'betoog' in de zin van een 'historiografische analyse', een zeer vakspecifiek genre dat goed aansluit bij de doelen van historisch leren denken.

6. Besluit

Tijdens onze sessie op de HSN-conferentie bespreken we de ontwerpprincipes en laten we zien hoe deze in de praktijk vorm hebben gekregen in de genoemde lerarenopleidingen Nederlands en Geschiedenis. We verkennen met de aanwezigen deze en andere mogelijkheden om genredidactiek in te zetten in lerarenopleidingen en in het voortgezet onderwijs. Dit doen we aan de hand van concreet materiaal.

Referenties

Goldman, S., M. Britt, W. Brown, G. Cribb, M. George, C. Greenleaf, C. Lee, C. Shanahan & Project READi (2016). "Disciplinary literacies and learning to read for understanding: A conceptual framework for disciplinary literacy". In: *Educational Psychologist*, 51 (2), p. 219-246.

Meesterschapsteam Nederlands (2021). "Bewuste geletterdheid in perspectief: Kennis, vaardigheden en inzichten". In: *Neerlandistiek*, p. 1-17.

Shanahan, T. & C. Shanahan (2012). "What is disciplinary literacy and why does it matter?". In: *Topics in Language Disorders*, 32 (1), p. 7-18.

Spooren, W. & N. Stukker (2023). 'Genreanalyse'. In: J. Karreman & R. van Enschot (red.). *Tekstanalyse: Methoden en toepassingen.* Assen: Uitgeverij Koninklijke van Gorcum, p. 257-305.